

Κοινωνική Πολιτική

Τόμ. 16 (2022)

Εισαγωγή

Μαρία Στρατηγάκη

Copyright © 2022, Μαρία Στρατηγάκη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Στρατηγάκη Μ. (2022). Εισαγωγή. *Κοινωνική Πολιτική*, 16, 5–9. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eeekp/article/view/30584>

Κοινωνική Πολιτική

Social Policy

ΑΦΙΕΡΩΜΑ:

Έμφυλες προσεγγίσεις της κοινωνικής πολιτικής

Επιμέλεια: Μαρία Στρατηγάκη

Μαρία Στρατηγάκη

Εισαγωγή

Άρθρα

**Αντουανέττα Καπέλλα, Δανάη Κωνσταντινίδου,
Μενέλαος Θεοδωρουλάκης**

Έμφυλο συνταξιοδοτικό χάσμα: η περίπτωση της Ελλάδας

Μαρία Παπαχρήστου

Το ολόημερο δημοτικό σχολείο. Κριτική αποτίμηση ενός θεσμού

Κυριακή-Ελένη-Λεμονιά Λαζαρίδη

Γυναίκες και φύλο στην πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας

Ελένη Νταλάκα

Βία κατά των γυναικών με αναπηρία: έννοιες, θεσμοί, πολιτικές

Νέλλη Καμπούρη

Φύλο, φροντίδα και πολιτικές συμφιλίωσης εργασίας και οικογένειας στην πανδημία

Ματίνα Παπαγιαννοπούλου, Ναυσικά Μοσχοβάκου

Δεν είμαστε όλες σε αναμονή για τη «λήξη» της πανδημίας:
φεμινιστικές αρθρώσεις για την έμφυλη βία στη Λατινική Αμερική

Αθηνά Μαρά

Μελετώντας την ομογονεϊκότητα στην Ελλάδα: δημόσιος λόγος κατά
την ψήφιση του Ν. 4356/2015

Εισαγωγή

Μαρία Στρατηγάκη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Οι σύγχρονες σπουδές φύλου, συνέχεια των γυναικείων σπουδών που άνθισαν τις δεκαετίες 1980 και 1990, κατέδειξαν την απουσία των γυναικών ως αυτοτελών κοινωνικών υποκειμένων και τις έμφυλες ιεραρχίες ως καθοριστικούς παράγοντες των θεωρητικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων της επιστήμης. Ανέδειξαν έτσι τις έμφυλες προκαταλήψεις των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών και επεσήμαναν ότι τα στερεότυπα των φύλων –όπως συναντώνται στην κοινωνία– μεταφέρονται αυτούσια στην προβληματική της κοινωνικής έρευνας, με αποτέλεσμα να οδηγούν σε μεροληπτικά ή ατελή συμπεράσματα τα οποία δεν αμφισβητούν και, πολύ περισσότερο, δεν ανατρέπουν τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τις έμφυλες σχέσεις.

Οι γυναικείες σπουδές και οι σπουδές φύλου αναπτύχθηκαν και στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1980, κυρίως με μελέτες και έρευνες στον χώρο της κοινωνικής ανθρωπολογίας, της ιστορίας και της πολιτικής επιστήμης (βλ. ενδεικτικά Αστρινάκη κ.ά. 2011· Αβδελά & Ψαρρά, 1997· Βαρίκα, 1987· Καντσά κ.ά., 2010· Καραμάνου, 2021· Παντελίδου-Μαλούτα, 2002· Σαμίου, 2013). Παρά τις σημαντικές αυτές έρευνες, η επιστημονική κοινότητα δεν αποδέχθηκε πλήρως την αναγκαιότητα των έμφυλων προσεγγίσεων των κοινωνικών φαινομένων και των θεωρητικών προβληματισμών για το φύλο. Σήμερα την επιστημονική κριτική με την οπτική του φύλου υπηρετούν κυρίως γυναίκες ερευνήτριες, οι οποίες λόγω των φεμινιστικών –θεωρητικών και κινηματικών– καταβολών επιμένουν να αναδεικνύουν στο έργο τους την καθοριστική σημασία των έμφυλων διαστάσεων των κοινωνικών φαινομένων.

Ειδικότερα, η ένταξη της προβληματικής του φύλου στο πλαίσιο των σπουδών δημόσιας πολιτικής (public policy studies) είναι περιορισμένη και αφορά κυρίως τομείς δημόσιων πολιτικών, όπως είναι η αγορά εργασίας (Καραμεσίνη, 2021), η οργάνωση της φροντίδας και η συμφιλίωση εργασίας και οικογένειας (Θανοπούλου & Τσίγκανου, 2016· Καραμεσίνη & Συμεωνάκη, 2019), η εκπαιδευτική πολιτική (Πετρουλάκη κ.ά., 2008). Η «επιλογή» των τομέων αυτών συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τις προτεραιότητες της ευρωπαϊκής πολιτικής, η οποία έδωσε σαφείς κατευθύνσεις και κίνητρα για να αναπτυχθούν θετικές δράσεις υπέρ των γυναικών και να ενσωματωθεί η διάσταση του φύλου στις εθνικές πολιτικές στους συγκεκριμένους τομείς. Δεν είναι έτσι τυχαίο το γεγονός ότι τρία άρθρα του παρόντος αφιερώματος (Καπέλλα κ.ά., Παπαχρήστου, Καμπούρη) αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα στη συμφιλίωση εργασίας και οικογένειας, θέμα που άπτεται της αγοράς εργασίας.

Ενώ στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1990 η φεμινιστική κριτική για το κράτος πρόνοιας ήταν ιδιαίτερα έντονη (Lewis, 2009· Pascall, 1997· Sainsbury, 1996· Wilson, 1979), στην Ελλάδα την

ίδια περίοδο και μέχρι σήμερα οι έμφυλες διαστάσεις της κοινωνικής πολιτικής δεν απασχόλησαν τους κοινωνικούς επιστήμονες, με ελάχιστες εξαιρέσεις (Στρατηγάκη, 2007). Είναι πιθανό αυτό να οφείλεται αφενός στο αδύναμο κράτος πρόνοιας και αφετέρου στο μειωμένο ενδιαφέρον του γυναικείου κινήματος για την κοινωνική πολιτική και γενικότερα για τις δημόσιες πολιτικές, πλην αυτών της ισότητας των φύλων (περιλαμβανομένης και της νομοθεσίας για την ισότητα στην οικογένεια και τη βία). Έτσι, βασικοί τομείς του κράτους πρόνοιας (η υγεία, η κοινωνική προστασία, η κοινωνική ένταξη, η παιδεία κ.ά.) έμειναν ιστορικά στο απυρόβλητο της φεμινιστικής κριτικής. Εξάιρεση αποτέλεσε η πολιτική καταπολέμησης της έμφυλης βίας, η οποία αναδείχθηκε ως κοινωνική προτεραιότητα κατά την πρόσφατη πανδημία.

Παράλληλα, ο ευρωπαϊκός στόχος της ένταξης της διάστασης του φύλου σε όλες τις δημόσιες πολιτικές (gender mainstreaming) έμεινε σε μεγάλο βαθμό κενό γράμμα αφού, τα τελευταία είκοσι χρόνια που τέθηκε ως στόχος με το Γ΄ ΚΠΣ (2000-2007), προσέκρουσε σε διαφόρων τύπων αντιδράσεις, τόσο από το διοικητικό όσο και από το πολιτικό προσωπικό (Στρατηγάκη, 2021:170-176). Σε αυτές τις συνθήκες ήταν αναμενόμενο η ένταξη του φύλου στις δημόσιες πολιτικές να μην έχει απασχολήσει ευρέως την έρευνα.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, δημιουργήθηκε το παρόν αφιέρωμα με κύριο γνώμονα την ανάδειξη έμφυλων διαστάσεων περισσότερων τομέων της κοινωνικής πολιτικής από επιστημόνισσες που εργάζονται σε διαφορετικά πεδία. Οι συγγραφείς είναι κυρίως νέες ερευνήτριες, υποψήφιες διδακτόρισες αλλά και εργαζόμενες σε φορείς άσκησης κοινωνικής πολιτικής, οι οποίες επισημαίνουν και αναλύουν στα άρθρα τους τις κατά φύλο διαφοροποιήσεις και τα έμφυλα στερεότυπα που παρατηρούνται και αναπαράγονται μέσω των δημόσιων παρεμβάσεων.

Πιο συγκεκριμένα, στο αφιέρωμα περιλαμβάνονται τέσσερα άρθρα που κινούνται σε δύο διαφορετικά επίπεδα προσέγγισης των έμφυλων σχέσεων. Στο πρώτο επίπεδο είναι τα άρθρα που διερευνούν το χάσμα του φύλου (δηλαδή των διαφορών ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες) και αναλύουν τους παράγοντες που το διαμορφώνουν. Αναφέρονται σε παραδοσιακά πεδία της κοινωνικής πολιτικής τα οποία (συνήθως) χαρακτηρίζονται από την καθολικότητα των υπηρεσιών ή άλλου τύπου δικαιωμάτων και απολαβών (την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας, τις συντάξεις, το ολοήμερο σχολείο και την προστασία των γυναικών με αναπηρία). Τα άρθρα αυτά άλλοτε αναλύουν εμπειρικά δεδομένα (όπως για τις συντάξεις), άλλοτε αποτιμούν τη μέχρι σήμερα εμπειρία εμποδισμένων πολιτικών (όπως το ολοήμερο σχολείο) και άλλοτε αποσαφηνίζουν το εννοιολογικό και θεσμικό πλαίσιο για την κατανόηση του προβλήματος αφού δεν υπάρχουν διαθέσιμες μελέτες και έρευνες (όπως για την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας και την έμφυλη βία σε συνθήκες αναπηρίας).

Στο δεύτερο επίπεδο κινούνται τρία άρθρα που αναδεικνύουν πώς ορισμένες δημόσιες παρεμβάσεις και πολιτικές μπορούν να αναπαράγουν τα έμφυλα στερεότυπα ενώ επικαλούνται ότι λειτουργούν υπέρ της ισότητας των φύλων. Εδώ περιλαμβάνονται οι πολιτικές συμφιλίωσης εργασίας και οικογένειας στην πανδημία, οι πολιτικές αντιμετώπισης της έμφυλης βίας, αλλά και η νομοθετική ρύθμιση της οικογένειας. Συγκεκριμένα, τα άρθρα δείχνουν τα όρια των πολιτικών ως προς την ένταξη της διάστασης του φύλου, όπως στις περιπτώσεις που οι γυναίκες εξακολουθούν να νοούνται κυρίως ως μητέρες, όταν οι πολιτικές αντιμετώπισης της έμφυλης βίας που οξύνθηκαν στην πανδημία αποδείχθηκαν ανεπαρκείς και υποκαταστάθηκαν από τη δράση του φεμινιστικού κινήματος και, τέλος, όταν η ομόφυλη οικογένεια, ενώ θεσμοθετείται νομικά, νοείται ως οικογένεια «περιορισμένης» γονεϊκής υπευθυνότητας.

Σε συνέχεια των παραπάνω, τα πρώτα τέσσερα άρθρα επικεντρώνονται στις γυναίκες και στις πολλαπλές διακρίσεις που αυτές υφίστανται σε διάφορα πεδία της κοινωνικής πολιτικής (συνταξιούχες, εργαζόμενες με παιδιά, αποδέκτριες υπηρεσιών υγείας, ανάπηρες), ενώ τα επόμενα τρία αναφέρονται στις έμφυλες διαστάσεις των πολιτικών για την αντιμετώπιση της πανδημίας και των νομοθετικών ρυθμίσεων της οικογένειας.

Η **Αντουανέττα Καπέλλα**, η **Δανάη Κωνσταντινίδου** και ο **Μενέλαος Θεοδορουλάκης** (ερευνήτριες/-ής στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών-ΕΚΚΕ) στο άρθρο τους *Έμφυλο συνταξιοδοτικό χάσμα: Η περίπτωση της Ελλάδας* τεκμηριώνουν και αναλύουν το χάσμα του φύλου στις συντάξεις με αφορμή ερευνητικό πρόγραμμα. Το χάσμα αυτό το συνδέουν με τις έμφυλες ανισότητες στην αγορά εργασίας και την άνιση κατανομή της φροντίδας ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες.

Η **Μαρία Παπαχρήστου** (εν ενεργεία εκπαιδευτικός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και τελειόφοιτη του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής) στο άρθρο της *Το Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο. Κριτική αποτίμηση ενός θεσμού* αναλύει τον θεσμό του Ολοήμερου Σχολείου εστιάζοντας στον πρωταρχικό του σκοπό, που ήταν η συμφιλίωση εργασίας και οικογένειας.

Η **Κική Λαζαρίδη** (υποψήφια διδακτορίσσα στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, κοινωνική λειτουργός Τοπικής Μονάδας Υγείας) στο άρθρο της *Γυναίκες και φύλο στην Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας* διερευνά την προσβασιμότητα στο σύστημα με κριτήριο το φύλο, το οποίο διασταυρώνεται με μεταβλητές όπως η οικονομική κατάσταση, η ηλικία και άλλες.

Η **Ελένη Νταλάκα** (κοινωνική επιστήμονας, στέλεχος της Γενικής Γραμματείας Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων) στο άρθρο της *Βία κατά των γυναικών με αναπηρία: έννοιες, θεσμοί, πολιτικές* εξετάζει το θέμα εισάγοντας την οπτική της πολλαπλής διάκρισης την οποία υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία.

Η **Νέλλη Καμπούρη** (κύρια ερευνήτρια στο Εργαστήριο Σπουδών Φύλου του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής) στο άρθρο της *Φύλο, φροντίδα και πολιτικές συμφιλίωσης εργασίας και οικογένειας στην πανδημία* αναλύει τις επιπτώσεις της ραγδαίας αύξησης των αναγκών φροντίδας στην πανδημία και επισημαίνει ότι οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν οδήγησαν στην ενίσχυση του γυναικείου προτύπου της μητέρας.

Η **Ματίνα Παπαγιαννοπούλου** (κοινωνιολόγος – εγκληματολόγος, υποψήφια διδακτορίσσα στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής) και η **Ναυσικά Μοσχοβάκου** (κοινωνική ερευνήτρια και υποψήφια διδακτορίσσα στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής) στο άρθρο τους με τίτλο *Δεν είμαστε όλες σε αναμονή για τη «λήξη» της πανδημίας: Φεμινιστικές αρθρώσεις για την έμφυλη βία στη Λατινική Αμερική* αναφέρονται στην έξαρση της έμφυλης βίας στην πρόσφατη πανδημία και αναδεικνύουν νέους εξωθεσμικούς τρόπους αντίστασης και αντιμετώπισής της σε μια περιοχή με μεγάλη παράδοση φεμινιστικών και δικαιωματικών κινημάτων.

Τέλος, με την προσέγγιση της νομοθεσίας ως δημόσιας παρέμβασης περιλήφθηκε στο αφιέρωμα το άρθρο της **Αθηνάς Μαρά** (διδασκτορίσσας του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής και μεταδιδακτορικής ερευνήτριας στο Πανεπιστήμιο του Ρόχαμpton στο Ηνωμένο Βασίλειο) με τίτλο *Μελετώντας την ομοιογένεια στην Ελλάδα. Δημόσιος λόγος κατά την ψήφιση του Ν. 4356/2015*. Στο άρθρο αναλύεται η συζήτηση στη Βουλή η οποία οδήγησε στον αποκλεισμό των ομόφυλων ζευγαριών από το δικαίωμα της γονεϊκότητας, εξυπηρετώντας τα ετεροκανονικά πρότυπα της ελληνικής οικογένειας.

Ένα βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα επτά άρθρα του αφιερώματος είναι ότι η κοινωνική πολιτική, παρόλο που κατ' αρχάς μπορεί να θεωρηθεί πιο φιλική προς τις γυναίκες και πιο πρόσφορη για έμφυλες προσεγγίσεις, αποδεικνύεται στην πράξη ένα αφιλόξενο πεδίο για την ένταξη της οπτικής του φύλου στο νοηματικό της πλαίσιο. Ο στόχος της εξάλειψης του έμφυλου χάσματος στις υπηρεσίες, τις παροχές και τα επιδόματα φαίνεται ότι δεν μπορεί να εκπληρωθεί αν δεν σχεδιασθεί και εφαρμοσθεί με γνώμονα τις ισχύουσες έμφυλες σχέσεις, για να πραγματοποιηθεί ταυτόχρονα και η «καταστατική αρχή» του κράτους πρόνοιας, δηλαδή η μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων, συμπεριλαμβανομένων αυτών ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες.

Σε κάθε περίπτωση, οι εργασίες που δημοσιεύονται στο αφιέρωμα αποτελούν μόνο μια ένδειξη της επιστημονικής αναγκαιότητας και της πολιτικής χρησιμότητας της περαιτέρω διερεύνησης όλων των πεδίων της κοινωνική πολιτικής με την οπτική του φύλου, είτε όταν η οπτική αυτή οδηγεί στην ανάδειξη του χάσματος του φύλου είτε όταν οδηγεί στην ανάδειξη των έμφυλων κοινωνικών ιεραρχιών που διαμορφώνουν τον λόγο και την πράξη της κοινωνικής πολιτικής στο σύνολό της.

Τη γλωσσική επιμέλεια των άρθρων έκανε η Σωτηρία Αποστολάκη στο πλαίσιο του Εργαστηρίου Σπουδών Φύλου του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Lewis, J. (2009), *Work-family Balance, Gender and Policy*, Edward Elgar Publishing.
Pascall, G. (1997), *Social Policy. A New Feminist Analysis*, London: Routledge.
Sainsbury, D. (1996). *Gendered Equality and Welfare States*, Cambridge University Press.
Wilson, E. (1977), *Women and the Welfare State*, London: Tavistock.

Ελληνόγλωσση

- Αβδελά, Έ. και Ψαρρά, Α. (επιμ.) (1997). *Σιωπηρές ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
Αστρινάκη, Ρ., Χατζαρούλα, Π. και Αθανασίου Α. (2011). *Μελέτες για το φύλο στην ανθρωπολογία και την ιστορία*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Βαρίκα, Ε. (1987). *Η εξέγερση των κυριών. Η γέννηση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος.
- Θανοπούλου, Μ. και Τσίγκανου, Ι. (επιμ.) (2016). *Γυναίκες ανάμεσα στην εργασία και την οικογένεια εν μέσω κρίσης. Μελέτες περίπτωσης*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Καντσά, Β., Μουτάφη, Β. και Παπαταξιάρχης Ε. (επιμ.) (2010). *Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στην σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Καραμάνου, Α. (2021). *Η ειρηνική εξέγερση των θηλυκών sariens 1821-2021*, Αθήνα: Αρμός.
- Καραμεσίνη, Μ. και Συμεωνάκη, Μ. (επιμ.) (2019). *Συμφιλίωση εργασίας και οικογένειας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Νήσος.
- Καραμεσίνη, Μ. (2021). *Γυναίκες, φύλο και εργασία στην Ελλάδα*, Αθήνα: Νήσος.
- Πειρουλάκη, Κ., Βρυώνης, Μ., Ντιναπόγιας, Α. και Τσιριγώτη, Α. (2008). *Σειρά παρακολούθησης και αξιολόγησης των επιπτώσεων των εκπαιδευτικών πολιτικών στο φύλο*, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2002). *Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Σαμίου, Δ. (2013). *Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων 1864-1952. Ιδιότητα του πολίτη και καθολική ψηφοφορία*, Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας.
- Στρατηγάκη, Μ. (2021). *Πολιτικές ισότητας των φύλων. ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Στρατηγάκη, Μ. (2007). *Το φύλο της κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα: Μεταίχιμο.

